

ПОЛІТИКО-ІСТОРИЧНІ ТА СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РОМСЬКИХ ЕТНІЧНИХ ГРОМАД В УКРАЇНІ

POLITICAL, HISTORICAL AND SOCIO-DEMOGRAPHIC FEATURES OF THE ROMA ETHNIC COMMUNITIES FORMATION IN UKRAINE

Горват М.В.,

*аспірант кафедри політології і державного управління
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»,
голова
Громадської організації «Об'єднання ромів Ужгорода»*

Зан М.П.,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології і державного управління
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»*

У статті проаналізовано специфічні особливості формування ромських етнічних громад України в політико-історичному та соціально-демографічному вимірах. У першу чергу автори звертають увагу на специфіку етнографічної мозаїчності ромського етносу в Україні, серед яких вирізняються: влахи, серви, руска рома, кримські роми, карпатська група ромів, ловари, келдерари/котляри, бесарабці тощо. Водночас на прикладі Закарпаття йдеться про п'ять етнодіалектних груп ромів: 1) угорські роми/«унгріка рома»/роми-ловари; 2) словацькі роми/«сервітіка рома»; 3) келдерари/котляри; 4) марамороські роми/«гажікане рома» 5) румуномовні волохи/«білі цигани».

Розглядаючи політико-історичні аспекти складання ромських громад у регіонах України, дослідники констатують, що перші письмові згадки про ромів на теренах сучасної України відносяться до XV ст. (охоронні грамоти литовських князів і польських королів, актові книги міст Санока та Львова). В урядових документах XVI ст. (постанова польського сейму, сеймова конституція, Литовський статут) містилися норми про заборону ромів на території Речі Посполитої. З середини XVII ст. (Гетьманщина) ромів приписували до козацьких полків. Чисельність ромів збільшилася після приєднання Бессарабії до Російської імперії на початку XIX ст., де були засновані ромські села Каїр та Фараонівка. В XX ст. динаміка ромської етнічної громади на теренах сучасної України корелювалася в залежності від форматів політичних режимів та перебігу двох світових воєн. Переписи населення в повоєнній УРСР засвідчили про збільшення демографічних показників ромського етносу.

Автори статті звертають увагу на те, що офіційна статистика не відповідає реаліям, адже представники ромської етнічності зазвичай при переписах населення ототожнювали себе з домінуючим етнічним середовищем. Це чітко простежується у розрізі соціально-демографічних моніторингов, які були здійснені в різний час неурядовими організаціями в Автономній Республіці Крим, Харківській, Донецькій, Херсонській та Одеській областях. Загалом у ромських громадських діячів наявні підстави твердити про проживання в Україні від 200 до 400 тис. ромів, які репрезентують різні етнодіалектні та соціокультурні ідентичності.

У контексті окремого case study дослідники більш детально висвітлюють політико-історичні особливості та соціально-демографічні параметри ромської громади Закарпаття. Вказано про наявність трьох демографічних кластерів ромського населення у межах колишніх районів Закарпатської області: 1) високий (Ужгородський, Мукачівський, Берегівський та Перечинський райони); 2) середній (Виноградівський та Великоберезнянський райони); 3) низький (Рахівський, Тячівський, Хустський, Свалявський, Іршавський, Воловецький та Міжгірський райони).

Ключові слова: роми, етнічна громада, перепис населення, неурядова організація, Україна, Закарпатська область, Закарпаття.

The article analyzes the specific features of the Roma ethnic communities formation of Ukraine in political-historical and socio-demographic dimensions. First of all, the authors draw their attention to the specificity of ethnographic mosaic of the Roma ethnic group in Ukraine, among which there are: Vlachs, Servs, Ruska Roma, Crimean Roma, the Carpathian group of Roma, Lovari, Kelderars/Kotlyars, Bessarabians, etc. Along with that, on the example of Transcarpathia, there are five ethno-dialectal groups of Roma: 1) Hungarian Roma/«Ungrika Roma»/Lovari; 2) Slovak Roma/«Servitika Roma»; 3) Kelderars/Kotlyars; 4) Maramorosh Roma/«Gazhikane Roma» 5) Romanian-speaking Vlachs/«white Gypsies».

Examining the political and historical aspects of the Roma communities formation in the regions of Ukraine, the researchers state that the first written mentions of Roma on the territory of modern Ukraine date back to the 15th century (protection documents of Lithuanian princes and Polish kings, Deed books of the Sanok and Lviv cities). In government documents of the 16th century (Polish Sejm resolution, Sejm constitution, Lithuanian statute) contained regulations on banning Roma on the territory of Polish-Lithuanian Commonwealth. From the middle of the XVII century (the Hetmanship) Roma were assigned to Cossack regiments. The number of Roma increased after the accession of Bessarabia to the Russian Empire at the beginning of the 19th century, where the Roma villages of Cairo and Faraonivka were founded. In the 20th century the dynamics of the Roma ethnic community on the territory of modern Ukraine was correlated depending on the formats of political regimes and the course of World War I and the Second World War. Population censuses in the post-war Ukrainian SSR testified to an increase in the demographic indicators of the Roma ethnic group.

The authors of the article draw their attention to the fact, that official statistics do not correspond to reality, because representatives of the Roma ethnicity usually identified themselves with the dominant ethnic groups during population censuses. This is clearly visible in the context of socio-demographic monitoring carried out at different times by non-governmental organizations in the Autonomous Republic of Crimea, Kharkiv, Donetsk, Kherson and Odesa regions of Ukraine. In general, Roma public figures have reasons to claim that 200,000 to 400,000 Roma, who represent different ethno-dialectal and socio-cultural identities, live in Ukraine.

In the context of the case study, the researchers highlight in more detail the political, historical features and socio-demographic features of the Roma ethnic community in Transcarpathia. It is indicated that there are three demographic clusters of the Roma population within the former of districts/Raions of Zakarpattia Oblast: 1) high (Uzhhorod, Mukachevo, Berehovo and Perechyn Raions); 2) middle (Vynohradiv and Velykyi Bereznyi Raions); 3) low (Rakhiv, Tyachiv, Khust, Svalyava, Irshava, Volovets and Mizhhiria Raions).

Key words: Roma, ethnic community, census, non-governmental organization, Ukraine, Zakarpattia Oblast, Transcarpathia.

Постановка проблеми. Загальна чисельність ромської етнічної спільноти за даними Ради Європи становить біля 18 млн. чол., з яких понад 60 % проживає у державах Європейського Союзу. Роми займають вагому частку населення в етнонаціональній структурі країн Центральної та Південно-Східної Європи: Болгарії, Північній Македонії, Словацькій Республіці, Румунії, Сербії та Угорщині [1, с. 5]. Доволі компактно ромські громади репрезентовані у п'яти територіально суміжних державах Карпатського Євросередині. Тільки за офіційними результатами переписів населення роми є представниками першої за чисельністю етнічної меншини в Угорщині, другої (після угорців) – у Словаччині та Румунії, п'ятої – в Польщі та тринадцятої – в Україні.

Водночас, як засвідчує практичний досвід, офіційна статистика не відображає реальних соціально-демографічних показників стосовно ромів. Представники цієї етнічної групи зазвичай ідентифікують себе на підставі рідної мови або ж за домінуючим етнічним середовищем регіону регіону їх проживання. Власне тому перспективним є компаративне вивчення етнічної ідентифікації ромів у розрізі статистичних показників і етносоціологічних моніторингових досліджень населення. Ця проблема, зокрема в Україні, є актуальною як у теоретико-концептуальному (соціогуманітарні науки), так у предметно-практичному (етнонаціональна політика, публічне адміністрування та соціальна робота) вимірах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Необхідно зауважити, що проблематику політико-історичні та соціально-демографічні аспекти формування ромського населення України вивчали історики Олександр Беліков [2] та Наталія Зіневич [3]. *Окремі культурно-антропологічні аспекти формування ромських громад в Україні проаналізував також Олексій Данілкин [4].*

Закарпатський регіональний формат етносоціологічних обстежень ромів започатковано ще в радянські часи (1989 рік) [5; 6; 7; 8]. Упродовж 2011–2018 років подворові медичні обходи закарпатських ромів здійснювали працівники Закарпатського обласного клінічного територіального медичного об'єднання «Фтизіатрія» [9; 10].

Розрахункові дані чисельності ромів наводяться в аналітичних звітах щодо соціальних питань життєдіяльності ромського населення України [11–15]. В 2016–2017 роках ромський активіст і дослідник із Херсонщини Януш Панченко здійснив фахове етносоціологічне обстеження ромів Херсонської області [16]. «Соціальні атласи» ромів Харківщини та Донеччини було презентовано в 2018–2019 роках [17, с. 3; 18].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою нашої наукової статті є висвітлення політико-історичних і соціально-демографічних особливостей формування ромських етнічних громад в Україні. В контексті окресленої мети ми прагнемо вирішити наступні дослідницькі завдання: 1) з'ясувати специфіку етнографічної мозаїчності ромського етносу в Україні; 2) окреслити політико-історичні аспекти складання ромських громад у регіонах сучасної України; 3) проаналізувати соціально-демографічні показники щодо ромів у розрізі переписів населення і даних неурядових ромських і проромських організацій України; 4) в рамках окремого case study висвітлити політико-історичні особливості та соціально-демографічні параметри ромської громади Закарпатської області.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи «ромську проблематику», в першу чергу варто звернути увагу на те, що серед ромів України вчені виокремлюють значне число етнодіалектних або етнографічних груп. Зокрема, предки сучасних *ромів-влахів («влахуря»)* переселилися на Правобережну Україну з Валахії та Молдови впродовж XVII–XVIII ст. Предки «українських ромів» *сервів («сервуря»)* прибували з регіону Балкан і Карпат упродовж XVI–XVII ст. *Руска рома («халадітка рома»)* «є нащадками ромів, які прибули на терени Росії в XVI–XVII ст. із Німеччини через Польщу і Литву. Вони розмовляють діалектом, який належить до балтської або північної мовної групи циганської мови (романі)» [3, с. 12].

Волоських (румунських) лінгвістичних впливів зазнали *етнодіалектні/етнографічні групи ловарів, келдерарів/котлярів, рударів/лінгурарів, бесарабців, кишиньовців та урсарів.*

Роми Криму (*дайфа/тайфа, киримітіка рома/кримуря*) в свою чергу ввібрали тюркські запозичення; сповідують іслам й розмовляють кримсько-татарською мовою. З Узбекистану й Таджикистану до східних регіонів України та м. Київ мігрували невеликі *групи люлі (мугат)*, які ототожнюють себе з таджиками [3, с. 13].

Карпатська група ромів представлена головним чином угорськими (унгріка рома/румунгри) й словацькими (сервітіка рома) ромами та волохами, предки яких прибули з регіону Трансильванії впродовж XVIII–XIX ст. [19].

Необхідно зазначити, що перші письмові згадки про ромів в Україні відносяться до XV ст. Це були охоронні грамоти литовських князів і польських королів, актові книги міст Санока за 1428, 1436 роки і Львова за 1428 та 1455 роки. Загалом на терени сучасних українських земель роми потрапили з князівств Валахії та Молдови. В XVI ст. в урядових документах, зокрема в постановках польського Сейму 1557 та 1565 років, сеймовій конституції 1578 року, Литовському статуті 1588 року містилися норми про заборону присутності кочовиків, зокрема ромів, на території Речі Посполитої [20, с. 42].

Із середини XVII ст. у межах Гетьманщини етнічних ромів приписували до козацьких полків. Зокрема, за переписом слобідських козацьких полків у 1732 році було зареєстровано 4,5 тис. ромів, з яких осілими були всього 11 осіб. У XVIII ст. на Лівобережній Україні створено інститут полкових отаманів, так званих «циган малоросійських». Як зауважили в енциклопедичній статті вітчизняні дослідники В. Наулко та Н. Зіневич, відповідно до Указу Правительствующого Сенату 1783 року передбачалося, щоб роми «в зручних і пристойних місцях поселені були і бездозвільно ніде не вешталися». Відтак їх зараховували до державних селян. Від'їзди з місць проживання дозволялися лише за наявності спеціальних документів [19].

Опис Київського намісництва 1786 року зафіксував 2 068 ромів. Поява села Циганівка в Каміньському повіті та села Цигани в Червоногородському повіті Подільської губернії безпосередньо пов'язана з переходом ромів на осілий спосіб життя. Після приєднання Бессарабії до Російської імперії в Бессарабській області число ромів збільшилося з 221 родини в 1812 році до 1135 родин в 1839 році. На цей період припадає заснування сіл із назвами типових маркерів ромської етнічності – Каїр і Фараонівка. У межах цих поселень 782 ромські родини отримали 9 902 десятини землі. На початку 1850-х років роми становили 22,7 % Дунайського козацького війська, до якого були зараховані разом із землями. За свідченням етнологів, навіть через сотню років, у 1950-х роках, «більшість циган Фараонівки називали себе «козаками», пам'ятаючи, що цей статус давав їм

у минулому соціальні переваги порівняно із закріпаченим населенням» [19]. У 1897 році на теренах України проживало біля 9 тис. ромів, переважна більшість з яких у степових південно-східних губерніях Російської імперії.

У межах УРСР (за винятком територій Східної Галичини, Північної Буковини та Закарпаття – М.Г., М.З.) перепис населення 1926 року зафіксував 13 750 ромів, у той час як на Кримському півострові проживало 1 300 ромів [19]. У 1939 році налічувалося 10 443 ромів. Під час Другої світової війни демографічних втрат поряд із євреями зазнали також і роми, які «були віднесені до групи «неповноцінних» народів і, відтак, підлягали винищенню. Радянська влада в 1944 р., разом із кримськими татарами, депортувала («на всякий випадок») також і їхніх єдиновірців – кримських циган» [21, с. 410].

Переписи населення в УРСР засвідчують наступні демографічні показники щодо ромів: 1959 рік – 22 515 чол. (0,05 %); 1970 рік – 30 091 чол. (0,06 %); 1979 рік – 34 411 чол. (0,07 %); 1989 рік – 47 917 чол. (0,09 %). Без сумніву, радянські переписи населення не відображали реальної дійсності. В цьому контексті українських етнолог В. Наулко відзначав, що жителі села Фараонівка Старокозачого району на Одещині в 1959 році були зафіксовані як «молдовани». Поряд із цим «при безпосередньому спілкуванні з ними, під час експедиційних робіт кінця 1950 років, вони за своїм антропологічним виглядом, особливостями господарської діяльності (напівкочівники) і культури виглядали як типові роми» [22, с. 297].

За результатами першого Всеукраїнського перепису населення 2001 року в Україні нараховувалося 47 587 ромів (0,1 %) [23]. У розрізі областей держави значна кількість ромського населення зафіксована в Закарпатській (14 004 чол.), Донецькій (4 106 чол.), Дніпропетровській (4 067 чол.), Одеській (4 035 чол.), Харківській (2 325 чол.), Луганській (2 284 чол.) областях, Автономній Республіці Крим (1 905 чол.), Запорозькій (1 887 чол.), Херсонській (1 752 чол.), Миколаївській (1 449 чол.), Сумській (1 377 чол.) та Черкаській (1 108 чол.) областях.

Поряд із цим, якщо звернутися до даних неурядових громадських організацій, то поточна етнодемографічна ситуація щодо ромів відрізняється від офіційної статистики 2001 року. Зокрема, у звіті Міжнародної благодійної організації «Жіночого Ромського Фонду «Чіріклі» за вересень 2014 року зазначається, що за неофіційними даними чисельність ромів в Україні коливається в межах 100–400 тис. осіб. Вони розселені в Україні дисперсно, водночас найбільша кількість їх представлена на Закарпатті (біля 40 тис. чол.) та Одещині (біля 15 тис. чол.) [14, р. 8].

В аналітичному звіті Галини Богачевої «Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи

ефективної політики інтеграції», опублікованому Міжнародною групою з прав меншин у 2019 році зазначається, що «по всій країні можуть проживати спільноти від 200 000 до 400 000 ромів, які об'єднують цілий ряд діалектів і культурних ідентичностей» [13, с. 3]; констатовано, що «причому найчисленніші ромські громади розташовані в Закарпатській, Одеській і Харківській областях» [13, с. 8].

Про названі вище кількісні показники – «від 200 тис. до 400 тис. осіб ромської національності» – йдеться у виданні «Дослідження проблем ромського населення (за результатами моніторингу в Автономній Республіці Крим, Одеській та Закарпатській областях)» [12, с. 14]. Поряд із цим укладачка видання Марина Новікова зауважує, що «за даними Національної академії наук України, ця кількість становить близько 200 тис., тоді як низка ромських організацій, які співпрацюють з ERRC (Європейським центром прав ромів), наполягають на кількості орієнтовно 400 тис. осіб. Згідно із оціночними даними Ради Європи, кількість ромського населення в Україні – від 120 тис. до 400 тис. Розбіжність пояснюється частковою відсутністю документів у ромів, а також страхом переслідувань за національною ознакою» [12, с. 14]. Про небажання ромів оформляти документи, оскільки це «дуже складно та здебільшого небезпечно» через можливі контакти з правоохоронцями, йдеться також у звіті про становище ромів за 2012 рік [11, с. 9].

У звіті щодо етнічних груп України за червень 2019 року [15, р. 23] наводяться різні цифрові дані щодо ромів: медіа-компанії «Аль-Джазіра» за 23 листопада 2018 року про проживання в країні 250 тис. ромів; «Радіо Свобода» від 18 липня 2018 року про 260 тис. ромів і повідомлення цього ж радіо від 19 червня 2018 року про близько 300 тис. ромів в Україні. Цю ж інформацію озвучив голова правління неурядової організації «Рома України «Терніпе» Микола Юрченко. Прикметно, що в цей же період (середина 2018 року), за інформацією Національної поліції України, нараховувалося «понад 100 тисяч представників ромів, що живуть у понад трьох тисяч компактних поселеннях у різних регіонах країни» [17, с. 3].

Варто зауважити, що останнім часом у різних регіонах України за сприяння міжнародних організацій та фондів реалізовано ряд проектів етносоціологічного моніторингу ромського населення. Зокрема, дослідження одинадцяти районів Херсонської області та обласного центру, яке провів Януш Панченко впродовж жовтня 2016 – серпня 2017 років, дозволило автору зробити висновок про реальну чисельність ромського населення у межах 2 500–2 700 чол. [16, с. 47]. Домінуюча група ромів регіону – серви, які поділені на п'ять

територіальних підрозділів, а ті в свою чергу на патріродові групи: тавричани (грицьки, дашки/дашківські, саули, щербати, панченки, слинявські, костівські), задніпр'яни (омельченки, тагани), килмиші (каверіни), воронезькі серви (пурики, цибулі) та міські серви (кокулі). Крім сервів, на території Херсонщини проживають кримські роми, влахи (територіальний підрозділ кубанцуря), кишиньовці та ін. [16, с. 47–48].

У жовтні 2018 року презентований перший в Україні «Соціальний атлас ромських громад Харківщини», підготовлений Харківським національно-культурним товариством «Ромен» у співпраці з Харківським обласним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в рамках реалізації проекту «Партнерство для всіх» за підтримки Міжнародної благодійної організації «Ромський жіночий фонд «Чіріклі» та групи захисту прав меншин Європи. Автори видання відзначили, що за різними даними чисельність ромського населення Харківщини «коливається від 3,5 до 5 тис. сімей та осіб». Однак проведене з червня по вересень 2018 року дослідження дало підстави сформулювати соціальні паспорти щодо 1 288 родин, у яких налічується 6 279 осіб та, окремо, 70 осіб [24, с. 5]. З цього числа, «460 сімей та 58 осіб проживають у 20 районах області та 5 містах обласного значення, що становить 38 % від усіх ромських сімей та осіб, щодо яких сформовано соціальні паспорти. 828 сімей та 12 осіб, або 62 %, мешкають у м. Харкові» [24, с. 6].

«Соціальний атлас ромських громад Донеччини» презентовано в м. Краматорськ у травні 2019 року. Дослідження здійснила благодійна організація «Чіріклі» спільно з соціальними працівниками й представниками міських і сільських рад Донеччини. Керівниця проекту «Захист національних меншин, включаючи ромів та мови меншин в Україні» офісу Ради Європи Земфіра Кондур відзначила, що дослідження проводилося у містах Маріуполь, Торецьк, Краматорськ, Волноваха, Селідове; в межах Ольгинської та Ново-троїцької селищних рад. У проекті сформовано соціальні паспорти 394 родин, у який налічується 1 645 чол.; окремо опитано 47 осіб [18].

На завершення нашої розвідки як окремих case study розглянемо проблематику формування ромської етнічної громади на Закарпатті. Загалом появу ромів на теренах Європи пов'язують із першою згадкою про них 1219 року в хроніці угорського короля Ондраша II (1175–1235). Очевидно, деякі мігруючі групи ромів перебували на Закарпатті вже в XIII–XIV ст., адже тоді край входив до складу Угорського королівства. Історик Михайло Лучкай у своїй праці «Історія карпатських русинів» пише про те, що в XV ст. на теренах Угорщини майже не було комітату, «який не утримував би 1500 циган» [25, с. 170].

Історичні грамоти й урбаріальні описи кінця XVII – початку XVIII ст. вже добре засвідчують присутність ромів на теренах сучасного Закарпаття. Зокрема, у тексті привілейної грамоти ужгородського графа Другета за 1661 рік, подарованої рому Дьордю, йдеться про його хороші здібності в організації життєдіяльності кочової громади [26; 27, с. 157–158]. В 1691 році в сучасних межах м. Ужгорода зафіксовано вулицю під назвою «Циганська» з поіменним переписом її жителів [28, с. 28]. Вона відображена, зокрема, на історичній карті кінця XVII ст.

Через кочовий спосіб життя ромів австро-угорські переписи не фіксували їхньої чисельності. В міжвоєнний період це зробили чехословацькі демографи. Зокрема, під час перепису населення 1921 року в Підкарпатській Русі було офіційно зареєстровано 444 роми. В 1930 році перепис зафіксував 1 442 представників ромської етнічної групи. Чехословацька влада потурбувалася й про кращі умови соціалізації ромських дітей. Саме в цей час, спочатку в 1923, а згодом у 1926 році на Підкарпатті була відкрита перша ромська школа [29, с. 186–187].

Упродовж 1942–1944 років, як і місцевих євреїв, представників ромської громади ізолювали в таборах і гетто, відправляли на примусові роботи. В результаті для ромського населення це принесло певні демографічні втрати. До недавнього часу ця сторінка історії закарпатських ромів залишалася, а для широкої громадськості й надалі залишається справжньою «білою плямою» історії Закарпаття.

Таблиця 1

**Роми Закарпатської області
за результатами Всеукраїнського перепису
населення 2001 року [30]**

№	Назва району, міста	Чисельність ромів (тис. чол.)
1.	Ужгородський	3 022
2.	м. Ужгород	1 705
3.	Берегівський	2 211
4.	м. Берегово	1 695
5.	Мукачівський	1 314
6.	м. Мукачево	1 130
7.	Виноградівський	920
8.	Свалявський	800
9.	Великоберезнянський	452
10.	Іршавський	167
11.	Рахівський	163
12.	Перечинський	138
13.	Хустський, м. Хуст	123
14.	Міжгірський	118
15.	Тячівський	45
16.	Воловецький	1
Всього		14 004

Згідно радянських переписів населення чисельність ромів на Закарпатті поступово зростала (1959 рік – 4 970 чол.; 1970 рік – 5 902 чол., 1979 рік – 5 586 чол., 1989 році – 12 131 чол. Водночас, у тому ж переписному 1989 році в Закарпатській області було проведено два масштабні соціально-демографічні обстеження життєдіяльності ромів. Одне з них виявило 20 004 осіб, інше – 20 046 (загалом – 3 697 ромських родин) представників ромської етнічної групи (1,6 %) в загальній етнотемографічній структурі населення краю [5, с. 5; 6, с. 14].

Перший Всеукраїнський перепис населення 2001 року зафіксував 14 004 представників ромської національності (див. табл. 1). Для більшості з них рідною мовою є угорська (62,4 %); лише 20,5 % визначили рідною ромську мову; 16,7 % – українську, 0,4 % – російську та інші мови [29, с. 188].

Водночас за даними ромських неурядових організацій (2015 рік) в Закарпатській області нараховувалося понад 50 тис. осіб ромської етнічності. Ця інформація співпадає з даними подворових медичних обходів, проведених обласним клінічним територіальним медичним об'єднанням «Фтизіатрія». Зокрема, станом на 31 грудня 2015 року закарпатські медики зафіксували 49 687 представників ромської етнічної групи [9, с. 71]. Прикметно, що з кінця 2011 року до кінця 2015 року чисельність ромів зросла з 39 270 чол. на понад 10 тис. чол. За цими показниками лише у Берегівському районі проживало 7 572 ромів (10 % населення району), Ужгородському районі – 6 981 чол. (8,8 %), Виноградівському 7 152 чол. (5,9 %), м. Мукачеві – 5 489 чол. (6,4 %), м. Ужгороді – 3 673 чол. (3,2 %). Ці цифри також занижені, оскільки за розрахунками керівників ромських національно-культурних товариств в обласному центрі Закарпаття проживало понад 5 тис. ромів.

Зі статистичних показників, отриманих закарпатськими лікарями-фтизіатрами (див. табл. 2), можна констатувати, що чисельність ромів Закарпаття впродовж останніх років має сталу тенденцію до зростання. Відповідно до загальної чисельності в структурі населення можемо вирізнити три групи демографічної репрезентації ромів у межах колишніх (до 2020 року – М.Г., М.З.) районів Закарпатської області: 1) висока (Ужгородський, Мукачівський, Берегівський та Перечинський райони); 2) середня (Виноградівський та Великоберезнянський райони); 3) низька (Рахівський, Тячівський, Хустський, Свалявський, Іршавський, Воловецький та Міжгірський райони).

За даними активіста Закарпатської обласної молодіжної громадської організації «Гідність» («Патів») Віктора Човки, з загальної чисельності ромів України (у межах 200–400 тис. чол.) у Закарпатській області нараховується від 65 до 75 тис. осіб. Як зауважують закарпатські фахівці у галузі

Роми Закарпатської області за даними подворових медичних обходів [10, с. 106]

№	Назва району, міста	Загальна чисельність ромів		Загальна чисельність ромів станом на 31.12.2018 року				Питома вага ромів серед населення, %
		станом на 31.12.2016 року	станом на 31.12.2017 року	усього	у тому числі:			
					діти 0–14 років	підлітки 15–17 років	дорослі (18 років і старше)	
1.	Берегівський	7 535	7 832	8 102	3 598	427	4 077	10,9
2.	Великобerezнянський	1 513	1 601	1 601	769	117	715	6,0
3.	Виноградівський	7 616	8 011	8 011	3 527	578	3 906	6,6
4.	Воловецький	264	268	281	141	13	127	1,2
5.	Іршавський	3 060	3 153	3 162	1 405	128	1 629	3,1
6.	Міжгірський	450	454	465	224	22	219	1,0
7.	м. Мукачево	4 073	7 466	4 073	1 998	308	1 767	4,8
8.	Мукачівський	6 629	4 073	6 976	2 598	1 048	3 330	6,9
9.	Перечинський	3 575	3 575	3 575	1 759	183	1 633	11,1
10.	Рахівський	1 215	1 305	1 276	504	120	652	1,4
11.	Свалявський	1 880	2 082	2 082	939	93	1 050	3,9
12.	Тячівський	429	454	456	230	44	182	0,3
13.	Хустський	2 335	2 055	1 786	821	139	826	1,4
14.	Ужгородський	7 297	6 154	6 201	2 878	277	3 046	7,7
15.	м. Ужгород	3 706	3 731	4 187	1 968	230	1 989	3,7
По області		51 577	52 214	52 234	23 359	3 727	25 148	4,2

державного управління П. Габрин і М. Токар, вочевидь, «ці цифри скоригувались з початком російської агресії у бік зменшення. Цьому негативно сприяють проблеми ромських внутрішньо-переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні, а також масова еміграція ромів за кордон» [31, с. 10].

Таким чином, усупереч даним останнього перепису населення, роми є представниками другої за чисельністю (після угорців), етнічної меншини Закарпатської області. В середовищі ромів краю загалом можна виділити п'ять етнодіалектних/етнографічних груп: 1) *угорські роми/«унгріка рома»/роми-ловари* (Берегівський, Виноградівський, Ужгородський та Мукачівський райони) [32]; 2) *словацькі роми/«сервітіка рома»* (Ужгородський, Перечинський та Великобerezнянський райони; нащадки ромів-переселенців із села Павловце над Угом і міста Кральовски Хлмец (Кошицький регіон Словаччини) [33; 34]; 3) *келдерари/котляри* (поселення в межах селища Королево, села Підвиноградів та міста Виноградів) [35]; 4) *марамороські роми/«гажікане рома»* (місто Рахів) [36]; 5) *румуномовні волохи/«білі цигани»* (село Мирча колишнього Великобerezнянського району, села Кам'яниця та Анталовці Ужгородського району, села Сімер, Тур'я Пасіка, Тур'ї Ремети та Порошково колишнього Перечинського району, села Обава та Верхня Визниця Мукачівського району та село Довге колишнього Іршавського району) [37].

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. З огляду на сказане вище,

можна констатувати, що на загальнодержавному рівні в Україні поки що відсутня реальна й достовірна інформація про чисельність, співвідношення неінтегрованих та інтегрованих ромів, специфіку їхньої соціальної стратифікації та мобільності. Відтак елементарний брак етнічно чутливих демографічних показників негативно впливає й на реалізацію соціальної політики держави щодо та ромів і повноцінне включення їх в українське суспільство.

Необхідно констатувати, що впровадження загальнодержавних соціально-демографічних і соціологічних досліджень ромських громад є доволі складним завданням за умов гуманітарно-безпекової ситуації під час війни в Україні. Водночас усі дослідження, які реалізовані на цей час, мали різні методичні інструментарії. Про це свідчить досвід проведення соціально-демографічних обстежень на Закарпатті, етносоціологічних опитувань в Херсонській області, формування соціальних атласів ромських громад на Харківщині та Донеччині.

На наш погляд, доцільним є використання досвіду сусідньої Словаччини. Зокрема, враховуючи досвід роботи над Атласом ромських громад Словаччини, в поствоєнній Україні нагальною проблемою постане реалізація соціально-демографічного моніторингу ромських громад у першу чергу поліетнічних регіонів Одещини та Закарпаття. Здійснивши ці студії на фаховому рівні в названих регіонах із найбільш компактною репрезентацією ромів у соціально-демографічній структурі населення, в перспективі можна буде екстраполювати цей досвід і в межах усієї України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лендъел М. Проблеми інтеграції ромів у країнах Центральної Європи: сучасні форми, потенціал та виклики для міжнародного співробітництва. *Ромологія: історія та сучасність: Матеріали Міжнародних наукових читань* / Упорядкування Є.М. Навроцька. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2013. С. 5–9.
2. Беліков О.В. Циганське населення України (XVI–XX ст.): автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Донец. нац. ун-т. Донецьк, 2003. 20 с.
3. Зіневич Н.О. Циганський етнос в Україні (історіографія та джерела): автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: 07.00.06 / НАН України; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського. К., 2005. 20 с.
4. Данілкин О. Культурно-антропологічна ідентифікація циганів України. *Роми України: із минулого в майбутнє* / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; редкол.: В. Наулко (відп. ред.) [та ін.]. К., 2008. С. 169–176.
5. Цигани Закарпаття: проблеми, шляхи вирішення [Малик Л. П., Пітюлич М. І., Передрій О. Г., Шинкар В. А.]. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1991. 46 с.
6. Ємець Г.С., Дяченко Б.І. Циганське населення Закарпаття. Ужгород: Карпати, 1993. 64 с.
7. Ємець Г., Мигович І. Вимираючий етнос? Цигани на Закарпатті: проблеми соціалізації. *Карпатський край*. 1994. № 7–12. С. 16–21.
8. Ємець Г., Мигович І. Цигани на Закарпатті: проблеми соціалізації. *Політологічні читання*. 1994. № 1. С. 140–166.
9. Туберкульоз в Закарпатті (аналітично-статистичний довідник за 2011–2015 роки). Частина 1. Ужгород: Обласне клінічне територіальне медичне об'єднання «Фтизіатрія», 2016.
10. Туберкульоз в Закарпатті (аналітично-статистичний довідник за 2014–2018 роки) / Розробники: В.В. Скрип, Л.Ю. Марковій, Т.В. Шевчук. Ужгород: Обласне клінічне територіальне медичне об'єднання «Фтизіатрія», 2019. 119 с.
11. Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях / Кол. авт. Харків: Харківський інститут соціальних досліджень, 2012. 48 с.
12. Дослідження проблем ромського населення (за результатами моніторингу в Автономній Республіці Крим, Одеській та Закарпатській областях) / Укладач: М.В. Новікова. К.: Ромський жіночий фонд «Чіриклі», 2014. 54 с.
13. Богачева Г. Роми в Україні – Час для дій: Пріоритети та шляхи ефективної політики інтеграції. Аналітичний звіт. Травень 2019. 43 с.
14. Monitoring the human rights situation of Roma in Ukraine. Country report. September 2014. The International Charitable Organization «Roma Women Fund «Chiricli». 43 p.
15. Country Policy and Information Note Ukraine: Minority groups. Version 2.0. June 2019. 57 p.
16. Панченко Я.А. Основные статистические показатели цыган Херсонской области 2016–2017 гг. (опыт этносоциологического исследования) / Науч. ред., предисл. И.Ю. Махотина. Днепр: Середняк Т. К., 2017. 54 с.
17. Бакальчук В.О. Актуальні виклики процесу інтеграції ромської спільноти в українське суспільство. Аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. Дата оновлення: 08.12.2018. <http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/Bakalchuk-5683e.pdf> (дата звернення: 03.04.2020).
18. У Краматорську презентували «Соціальний атлас ромських громад Донеччини». *YouTube*. Дата оновлення: 30.05.2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=Fhe8YtwHMQ0&fbclid=IwAR1c1zNVIZjBrU85Fz9fvEM2D4vpci4e1Z8EgzLO5pMkniNd8gCD4HWYpRw> (дата звернення: 03.04.2020).
19. Наулко В.І., Зіневич Н.О. Цигани в Україні. *Енциклопедія історії України*: Т. 10: Т-Я / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: В-во «Наукова думка», 2013. 688 с.: іл. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Tsyhany> (дата звернення: 01.04.2020).
20. Зіневич Н.О. Цигани в Україні: формування етносу і сучасний стан. *Український історичний журнал*. 2001. № 1. С. 40–52.
21. Крисаченко В.С. Цигани в Україні: сучасні проблеми. *Політологічний вісник*. 2015. Вип. 77. С. 405–426.
22. Наулко В. Етнічна ідентифікація і статистичний облік ромів України. *Роми України: із минулого в майбутнє* / НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського; редкол.: В. Наулко (відп. ред.) [та ін.]. К., 2008. С. 292–302.
23. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. Державний комітет статистики. Всеукраїнський перепис населення 2001. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (дата звернення: 02.04.2020).
24. Соціальний атлас ромських громад Харківщини / Громадська організація «Харківське національно-культурне товариство «РОМЕН». Харківський обласний центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. 34 с.

25. Лучкай М.М. Історія карпатських русинів церковна і світська (давня і нова аж по наш час) написана на матеріалі достовірних авторів, королівських грамот та архівних документів Мукачівської Єпархії Михайлом Лучкаєм, придворним настоятелем храму п. д. м. в італійському м. Лукка, ужгородським священником, перед тим єпархіальним секретарем: *У 6 т. Т. 2: Містить в собі статус цих країв від приходу мадярів по 1690 рік*. Ужгород: Ужгородський держ. ун-т, 2000. 388 с.: іл.
26. Hommonay Drugeth Györgynek, Ung vármegye főispányának György vájda és kumpániája részére kiállított privilégiumlevele 1661. *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985 / Mezey Barna, Pomogyi László, Tauber István*. Budapest: Kossuth könyvkiadó, 1986. О. 96–97.
27. Навроцька Є.В. Історія та культура ромів: Метод. посіб. для вчителів (Факультативний спецкурс за вибором). Ужгород: «Видавництво Олександри Гаркуші», 2007. 312 с.
28. Мигович І.І., Макара М.П. Закарпатський соціум: етнологічний аспект. Ужгород: Патент, 2000. 160 с.
29. Зан М.П. Інтегрована сертифікатна програма «Ромські студії в УжНУ»: етапи впровадження, проблеми та перспективи. *Етнонаціональна політика України: Досвід Закарпаття*. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2017. С. 186–196.
30. Поточний архів Закарпатського обласного управління статистики. Розподіл населення за національністю та рідною мовою за даними перепису 2001 року. Закарпатська область. Все населення. Таблиця 5.1. Постійне населення. Абсолютні дані.
31. Габрин П.В., Токар М.Ю. Деякі аспекти формування особливостей політичної культури у Ромів: на прикладі Закарпатської області України. *Ефективність державного управління*. 2022. Вип. 3 (72). С. 9–14.
32. Braun L., Csernicskó I., Molnár J. Merre visz a «cigány út»? Magyar anyanyelvű cigányok Kárpátalján. Ungvár: PoliPrint, 2010. 120 о.
33. Benišek M. Čtyři pohádky «slovenskýh» Romu ze Zakarpatské Ukrajiny. *Romano džaniben*. 2014. № 1. S. 113–119.
34. Benišek M., Chovka V. 'Slovak Roma' in Transcarpathian Ukraine. *Factsheets on Roma*. URL: http://romafacts.uni-graz.at/view_pdf.php?t=culture&s=c_3_12&l=en&fbclid=IwAR2J2KCSR1QsJyfNTg_hPYqmwV_Zgc_HKZ4rSGoxgw2IvfbVYqdG3iwtA4I (дата звернення: 31.03.2020).
35. Богар Д., Богар А., Богар Д. Бахталє роменца! / упоряд.: Є.М. Навроцька, П.В. Габрин. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2019. 96 с.
36. Ослон М.В. Короткий опис волоського діалекту циган з м. Рахів. URL: <https://rromanes.org/pub/Oslon/%D0%9E%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%BD%20%D0%9C.%D0%92.%20%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BE%D0%BF%D0%B8%D1%81%20%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B4%D1%96%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%20%D1%86%D0%B8%D0%B3%D0%B0%D0%BD%20%D0%B7%20%D0%BC.%20%D0%A0%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B2.pdf> (дата звернення: 04.04.2020).
37. Макара М.П., Марина В.В. Волохи: етнонаціональні та етнокультурні питання. *Міжетнічні відносини на Закарпатті: стан, тенденції і шляхи поліпшення*: Матеріали науково-практичної конференції / Під загальною редакцією П.В. Токаря. Ужгород: Госпрозрахунковий редакційно-видавничий відділ управління у справах преси та інформації, 2001. С. 102–104.